

فرهنگ اصطلاحات فقه و حقوق اسلامی

فارسی - انگلیسی

مبته کنندگان :

گروهی از پژوهشگران

ویراستار: دکتر حسینعلی میدان‌شید

عضو هیأت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

دفتر پژوهش و نشر سهروردی

۱۳۹۴

عنوان و نام پدیدآور	: فرهنگ فقه و حقوق اسلامی: فارسی - انگلیسی / تدوین کنندگان: گروهی از پژوهشگران؛ ویراستار: دکتر حسینعلی شیدان‌شید.
مشخصات نشر	: تهران، دفتر پژوهش و نشر سهروردی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۸ ص (۸ + ۲۴ + ۱۶۸ + ۸).
فروست	: مجموعه فرهنگ‌های اصطلاحات علوم و معارف اسلامی (۴).
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا.
شابک دوره	: 978-964-6980-93-8
شابک	: 978-964-6980-91-4
موضوع	: فقه - اصطلاح‌ها و تعبیرها
موضوع	: فارسی - واژه‌نامه‌ها - انگلیسی.
رده‌بندی کنگره	: BP ۱۴۷ / ۲ / ۳۵ ۱۳۹۲
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷ / ۳۰۳
شماره کتابخانه ملی	: ۳۱۸۹۰۶۱

دفتر پژوهش و نشر سهروردی
وابسته به مؤسسه‌ی فرهنگی اندیشه سهروردی

تلفن: ۰۲۱-۸۸۰۲۸۹۵۳

www.Suhrawardipub.ir

E-mail: SuhrawardiPub@Gmail.com

این اثر با حمایت معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منتشر شده است

فرهنگ اصطلاحات فقه و حقوق اسلامی

فارسی - انگلیسی

تهیه شده توسط گروهی از پژوهشگران

ویراستار: دکتر حسینعلی شیدان‌شید

کوثر: لیتوگراف □ □ صحاف: حیدری

بقیع: چاپ‌گر □ □ تاریخ چاپ: تابستان ۱۳۹۴

اول: نوبت چاپ □ □ تیراژ: ۱۲۰۰ نسخه

ISBN 978-964-6980-91-4 □ □ شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۹۸۰-۹۱-۴

شابک دوره: 978-964-6980-93-8

قیمت: ۷۵۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است

Printed in the Islamic Republic of Iran

فهرست مطالب

سخن ناشر

(۹-۱۸)

۹	ضرورت دین فرهنگ اصطلاحات علوم اسلامی
۱۴	سابقه‌ی تدوین فرهنگ‌های تخصصی
۱۵	تنگناها و مشکلات
۱۶	پدیدآورندگان
۱۶	تشکر و قدردانی

سخن ایراستار

(۱۹-۳۲)

۱۹	محدوده‌ی واژه‌گزینی
۲۰	مراد از «علوم اسلامی»
۲۱	مراد از «اصطلاح»
۲۱	مراحل انجام کار
۲۲	الف - شناسایی و گزینش منابع
۲۴	ب - واژه‌گزینی
۲۵	ج - ویرایش
۲۵	(۱) در ناحیه‌ی مدخل‌ها
۲۷	(۲) در ناحیه‌ی معادل‌ها
۳۰	تقدیر و تشکر

فرهنگ اصطلاحات فقه و حقوق اسلامی (فارسی - انگلیسی)

(۱ - ۱۵۸)

باب «آ»	۱	باب «ض»	۱۰۳
باب «ا»	۵	باب «ط»	۱۰۵
باب «ب»	۳۷	باب «ظ»	۱۰۷
باب «پ»	۴۵	باب «ع»	۱۰۹
باب «ت»	۴۷	باب «غ»	۱۱۵
باب «ث»	۵۹	باب «ف»	۱۱۹
باب «ج»	۶۱	باب «ق»	۱۲۳
باب «ح»	۶۵	باب «ک»	۱۲۷
باب «خ»	۷۵	باب «گ»	۱۳۱
باب «د»	۸۱	باب «ل»	۱۳۳
باب «ذ»	۸۲	باب «م»	۱۳۵
باب «ر»	۸۷	باب «ن»	۱۴۵
باب «ز»	۹۱	باب «و»	۱۵۱
باب «س»	۹۳	باب «ه»	۱۵۵
باب «ش»	۹۷	باب «ی»	۱۵۷
باب «ص»	۱۰۱		

■ علائم آوانویسی حروف و کلمات عربی و فارسی ۱۶۱

حروف الفبا ۱۶۱

صداها ۱۶۲

■ فهرست منابع و مأخذ ۱۶۵

الف - منابع عمومی ۱۶۵

ب - منابع تخصصی ۱۶۶

■ خلاصه‌ی مقدمه‌ی کتاب به زبان انگلیسی VI

سخن ناشر

ضرورت تدوین فرهنگ اصطلاحات علوم اسلامی

امروزه با توجه به اهمیت گفتمان‌های بین‌فرهنگی و آشنایی هرچه بیشتر و دقیق‌تر فرهنگ‌های گوناگون تمدن‌های زنده دنیا با منابع و متون یک‌دیگر و به‌ویژه با توجه به اهمیت گفتمان‌های ادیان مختلف به عنوان یکی از مهم‌ترین ساحت‌ها و عناصر سازنده فرهنگ و تمدن، ضرورت عرضه‌ی معارف بنیادین و متون معتبر دینی، زبان‌های گوناگون، بیش از پیش آشکار شده است. در این میدان رقابت، که برایان‌های ادیان به شکل‌های گوناگون در حال عرضه‌ی معارف دینی خویش‌اند، و امروزه گریزی از آن نیست، عالمان مسلمان باید در کنار عالمان دیگر ادیان زنده‌ی جهان، خود را برای یک گفت‌وگوی جدی و سرنوشت‌ساز آماده کنند. بدون شک، معرفی ابعاد گوناگون فرهنگ غنی اسلام و نشان دادن زیبایی‌ها و جاذبه‌های آن به مردم دنیا جز از طریق ترجمه و انتقال مفاهیم اسلامی به زبان‌های دیگر امکان‌پذیر نیست.

بدیهی است که در این راستا، اطلاع‌رسانی صحیح و به‌هنگام و تدوین فرهنگ‌های تخصصی دو یا چندزبانه در حوزه‌ی هر یک از رشته‌های مختلف

علوم و معارف اسلامی از نقش کلیدی برخوردار است. چنین تلاشی البته اگر به درستی صورت پذیرد، می‌تواند تا حدود زیادی و اصولاً تا آن‌جا که محدودیت‌های طبیعی ترجمه و انتقال مفاهیم از یک زبان به زبان دیگر اجازه می‌دهد، از ضعف‌ها و کاستی‌های زبانی و ادبی متون ترجمه شده بکاهد.

توجه به رشد روزافزون جریان الحاد و معنویت‌ستیزی در جهان که تخریب و ضدیت با همه‌ی ادیان و در رأس آن‌ها ادیان ابراهیمی و از آن جمله دین اسلام، هدف گرفته است از یک سو، و دشمنی‌ها و عنادهایی که به انگیزه‌های مختلف با این اسلام بخصوصه می‌شود و چه بسا در پاره‌ای از موارد ناشی از بدسرفی کردن فرهنگ اسلام و نتیجتاً بدفهمی آن باشد، می‌تواند بر اهمیت چنین تلاشی علمی ای بیفزاید و ضرورت آن را بیش‌تر نشان دهد.

در حال حاضر، در بسیاری از دانشگاه‌های معتبر دنیا و به‌ویژه اروپا و آمریکا، دپارتمان‌های مطالعات اسلامی تشکیل گردیده و صدها استاد و پژوهش‌گر و دانش‌پژوه در گوشه و کنار جهان کار مطالعه، تدریس و فراگرفتن مفاهیم و متون اسلامی مشغول‌اند و به‌جرات می‌توان گفت حتی یک فرهنگ معتبر و جامع دویا چندزبانه که پاسخ‌گوی نیرهای آنان باشد و در امر تفهیم و تفهم یاری‌شان رساند در اختیار ندارند.

البته از ده‌ها سال پیش، توسط شخصیت‌ها و مؤسسه‌های مختلف در سراسر جهان، در این زمینه تلاش‌های پراکنده‌ای صورت گرفته و اکثر اصطلاحات رشته‌های مختلف علوم اسلامی، به‌ویژه عرفان اسلامی و تصوف، فلسفه، اخلاق، منطق، فقه و ...، به درست و یا نادرست، دقیق و یا نادقیق، توسط بسیاری از اندیشمندان، که عمدتاً از شرق‌شناسان و اسلام‌شناسان بنام غربی هستند، به زبان‌های مهم اروپایی و به‌ویژه انگلیسی معادل‌گذاری

شده است، که به حقّ تلاشی مبارک و قابل تقدیر است. ولی آنچه مایه‌ی تأسف است این است که نه تنها هیچ مؤسسه و نهادی داخل کشور تاکنون به طور اصولی و بر اساس استانداردهای فرهنگ‌نویسی به این مهم نپرداخته است، بلکه تلاش درخوری نیز در جهت استقصا و استخراج مدخل‌ها و معادل‌های صحیح رشته‌های مختلف علوم و معارف اسلامی از منابع معتبر موجود، و سر و سامان دادن و پیرایش و ویرایش آن‌ها و ارائه‌ی روش‌مند آن‌ها بر قآب یک فرهنگ چندزبانه و یا چند فرهنگ دوزبانه صورت نگرفته است.

پس از پیروز، انقلاب اسلامی و بنیان‌گذاری نظام دینی در کشور خودمان و به‌ویژه بعد از تحویل برخی نهادهای عریض و طویل دولتی که متولّی و متصدّی سر و سامان دادن به کارهای دینی و فرهنگی مربوط به خارج از کشور شدند، این انتظار می‌رفت که بخش ناچیزی از بودجه‌ی فراوان خویش را به این کار اختصاص دهند و از سرمایه‌ای که از ده‌ها سال پیش توسط دیگران گسترده شده، بهره‌ی لازم را ببرند و دست کم در کنار سفارش پی در پی ترجمه‌ی کتاب‌های دینی و چاپ و ارسال آن‌ها به خارج از کشور، به چنین تلاشی نیز دست زنند و در حدّ توان خود، تدریجاً از آشفتگی بازار این متاع بکاهند، ولی با کمال تأسف، گویا آنان تاکنون اربوبت چنین کاری را احساس نکرده‌اند و یا امکانات‌شان اجازه‌ی انجام چنین کاری را به آنان نداده است!

به هر حال، افزون بر آنچه ذکر شد، در دسترس بودن فرهنگ‌های تخصصی دوزبانه در حوزه‌ی اصطلاحات مربوط به رشته‌های مختلف علوم و معارف اسلامی، می‌تواند فوائد بسیاری را به دنبال داشته باشد که در این جا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

اولاً: می‌تواند علاوه بر فراهم آوردن زمینه‌ی مناسب برای ترجمه‌ی

متون کلاسیک در حوزه‌های گوناگون علوم اسلامی، که به حق از سرمایه‌های بزرگ فرهنگ و تمدن اسلامی به شمار می‌آیند، مترجمان تازه کار را در امر ترجمه‌ی متون اسلامی و به‌ویژه متونی که بیش‌تر جنبه‌ی تبلیغی دارند، یاری دهد و از میزان خطاهای آنان بکاهد و حتی الامکان گره از کار آنان بگشاید. ثانیاً: می‌تواند در امر تثبیت معادل‌های صحیح که در گوشه و کنار توسط برخی از اندیشمندان به کار برده شده و حاکی از تمام بار معنایی مفاهیم اسلامی است نقش مؤثری را ایفا کند.

ثالثاً: می‌تواند بستر مناسبی باشد برای آن که اسلام‌شناسان و محققان برجسته با ارائه‌ی معادله‌های هر چه دقیق‌تر برای اصطلاحات استخراج شده به تدریج از ضللت‌ها راکستی‌های موجود در این حوزه بکاهند. رابعاً: می‌تواند در امر یکسان‌سازی معادل‌ها و جلوگیری از تشتت و آشفته‌کاری در به کار گرفتن معادل‌ها، گوناگون و بعضاً با بار معنایی ناکافی مفید واقع شود.

با توجه به این نکته که اندیشمندان، اساتید، قرآن‌پژوهان برجسته‌ی دنیای غرب از دیرباز در زمینه‌ی علوم و معارف اسلامی تحقیقات مهم و فراوانی انجام داده و کتاب‌های ارزش‌مندی را به زبان انگلیسی پدید آورده‌اند، روایت «انگلیسی - فارسی» این مجموعه نیز می‌تواند زمینه‌ی مناسبی را برای ترجمه‌ی فارسی متون یاد شده فراهم آورد و از این رهگذر جامعه‌ی فرهنگی کشورمان و به‌ویژه فرهیختگان حوزه و دانشگاه را از یک سو، با دیگر قرائت‌های مربوط به حوزه‌های مختلف علوم و معارف اسلامی که از اتقان نسبی نیز برخوردار است آشنا سازد و از سوی دیگر، آنان را برای پاسخ‌گویی به بدفهمی‌ها و کج‌اندیشی‌ها بیش از پیش آماده کند.

به هر حال، ناشر با توجه به اهمیت و ضرورت انجام چنین کاری، به عنوان اولین تجربه‌ی خویش در زمینه‌ی پژوهش و نشر به فکر افتاد تا آن‌چه

را که به خاطرش خطور کرده و ضرورتش را احساس کرده است با دعوت از جمعی از پژوهشگران مسلط به زبان انگلیسی و حوزه‌های گوناگون علوم اسلامی، خود با دست خالی جامه‌ی عمل بپوشاند.

اندیشه‌ی تهیه و تدوین مجموعه‌ی فرهنگ‌های اصطلاحات علوم و معارف اسلامی که نخستین مجلد آن، یعنی فرهنگ اصطلاحات عرفان اسلامی در سال ۱۳۸۲ هـ.ش، و مجلد دوم آن: فرهنگ اصطلاحات فلسفه و کلام اسلامی نیز در سال ۱۳۸۶ هـ.ش، منتشر گردیده است، و هم‌اکنون مجلد سوم و چهارم آن که به ترتیب، به معادل‌گذاری اصطلاحات تفسیر و علوم قرآنی و فقه و حقوق اسلامی اختصاص دارد، در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد، به سال ۱۳۷۴ هـ.ش منتشر می‌گردد. در آن هنگام که نگارنده به اقتضای اشتغال اداری خویش، کم و بیش ترجمه و مترجمان کتاب‌های اسلامی سر و کار داشت، به این حقیقت پی برد که بعضی از مترجمان محترمی که دستی در این کار دارند، هرچند با ادبیات زیبا، مستدل و مقصد تا حدودی آشنایند، ولی اطلاع چندانی از مفاهیم دینی و اصطلاحات رشته‌های مختلف علوم اسلامی ندارند و همین نقیصه باعث شده است که برخی از کتاب‌های ترجمه شده، نه تنها اثر مثبتی در پی نداشته باشد، بلکه گاه اثر ترجمه‌ی نادرست پاره‌ای از اصطلاحات و مفاهیم کلیدی آن‌ها، ناروای کارآمد و بعضاً خنده‌آور از کار درآید.

البته نقد و بررسی ترجمه‌های متون اسلامی و به‌ویژه متونی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی با شتاب هرچه بیش‌تر توسط افرادی که صلاحیت لازم را نداشته‌اند به زبان‌های گوناگون و مهم‌تر از همه به زبان انگلیسی ترجمه شده است، خود داستان دیگری است و از حوصله‌ی این مقدمه خارج است. امید است این مهم‌روزی جامه‌ی عمل به خود گیرد و از این رهگذر، تجربه‌ها آموخته شود.

سابقه‌ی تدوین فرهنگ‌های تخصصی

سابقه‌ی تهیه و تدوین فرهنگ‌های تخصصی دوزبانه (به‌ویژه فارسی - انگلیسی و یا عربی - انگلیسی) در حوزه‌ی رشته‌های مختلف علوم و معارف اسلامی در کشور ما و نیز دیگر کشورهای اسلامی چندان زیاد نیست. شاید بتوان گفت تعداد ریز و درشت این قبیل فرهنگ‌ها، چه آن‌هایی که به یکی از رشته‌های علوم اسلامی اختصاص یافته و چه آن‌هایی که به چند یا چندین رشته به اخته و منتشر شده‌اند، مجموعاً کم‌تر از بیست عنوان باشد، که مشخصات کتاب‌شناسی برخی از آن‌ها که دارای اعتبار نسبی بوده و در این مجموعه مورد استفاده قرار گرفته‌اند، در ضمن فهرست منابع اختصاصی هر یک از رشته‌های نه‌گانه‌ی این مجموعه آمده است.

خوشبختانه در سال‌های اخیر ایران از سوی اشخاص و یا مؤسسه‌های پژوهشی، چند عنوان فرهنگ از این دست تهیه و منتشر گردیده است.

یکی از آخرین فرهنگ‌هایی که در این زمینه اشاریافته، **فرهنگ اصطلاحات علوم و تمدن اسلامی** است که توسط گروه «ترجمه‌ی بنیاد پژوهش‌های اسلامی» وابسته به آستان قدس رضوی تهیه و منتشر شده است. فرهنگ یاد شده که در دو جلد و در دو روایت «فارسی - انگلیسی» و «انگلیسی - فارسی» تدوین شده مهم‌ترین و جامع‌ترین فرهنگ تخصصی دوزبانه در حوزه‌ی علوم و تمدن اسلامی است که تاکنون در کشور ما چاپ و منتشر شده است. این فرهنگ هرچند که به لحاظ حوزه‌های مختلف علمی که مد نظر قرار داده و نیز به لحاظ شمار مدخل‌هایی که در حوزه‌ی هر یک از علوم در خود جای داده است، نسبت به دیگر فرهنگ‌هایی که در این زمینه در سال‌های اخیر منتشر شده، از مزیت‌های زیادتری برخوردار است، و در نوع خود تلاشی است قابل تقدیر، ولی دارای نقاط ضعفی است که بر اهل فن پوشیده نیست. جای بسی خوشبختی است که در سال‌های اخیر، ویرایش جدیدی

از این اثر توسط همان ناشر به بازار کتاب عرضه شده که قابل قدردانی است.

تنگناها و مشکلات

کسانی که حتی از دور دستی در کار فرهنگ‌نگاری و تهیه و تدوین فرهنگ‌های دوزبانه به خصوص در زمینه‌ی علوم و معارف اسلامی داشته و دارند، از تنگناهای آن به‌خوبی اطلاع دارند. کسانی که این مسیر پُرپیچ و خم و ناهموار را هر چند برای مدتی کوتاه و حتی در حوزه‌ای محدود پیموده و مشکلات آن را تجربه کرده‌اند، به‌خوبی می‌دانند که در جریان انجام چنین کارهایی ناشر با چه مشکلاتی رو به رو خواهد بود. کوچک‌ترین مشکل، که خود کوهی بزرگ و غنی، بحثناک است و هر روز در برابر دیدگان انسان ظاهر می‌شود، پشتیبانی و فراهم آوردن هزینه‌های مادی آن است و مهم‌ترین مسأله، فراهم آوردن نیروی انسانی با صلاحیت است؛ یعنی دست یافتن به چندین پژوهشگر (گروه وازه‌گزینان و ویراستاران) مسلط به زبان مبدأ و مقصد، آشنا با مفاهیم رشته‌های مختلف علوم اسلامی، آشنا با شیوه‌ی فرهنگ‌نگاری و معیارهای آن، دارای روحیه‌ی تحقیق و فراغت لازم برای انجام یک کار درازمدت و ...

روشن است جذب و گزینش یک فرد، تا چه رسد به تدوین و نگارش از این دست افراد، چه میزان دشوار است. بر اهل فن نیز پوشیده نیست که ناآشنا بودن و بی‌تجربگی‌های یاد شده و یا تسامح در گزینش افراد واجد صلاحیت، چه مشکلاتی را به دنبال خواهد داشت و چه فرصت‌ها و چه سرمایه‌هایی را به هدر خواهد داد و جبران آن - در صورت امکان - چه میزان سخت خواهد بود.

پدیدآورندگان

مجموعه‌ی فرهنگ‌های اصطلاحات علوم و معارف اسلامی که کار معادل‌گذاری

اصطلاحات رشته‌های مختلف علوم اسلامی را دنبال می‌کند، حاصل تلاش و کوشش و مساعدت نزدیک به بیست نفر پژوهش‌گر و چند هزار ساعت کار دشوار و پی در پی آنان است.

گروهی از پژوهش‌گران این دفتر، تاکنون کار فیش‌برداری و واژه‌گزینی از بیش از ۳۵۰ اثر را به عهده داشته‌اند. پدیدآورندگان این مجموعه که عمدتاً از پژوهش‌گران حوزوی و دارای تحصیلات دانشگاهی هستند، تاکنون (زمان انتشار کتاب حاضر) عبارتند از آقایان:

دکتر محسن علی ... انشید	علی ملاحسینی
دکتر مصطفی ملک‌ان	دکتر محمد باقر ملکیان
دکتر مهرداد مهربان	دکتر حمید رضا شاکرین
دکتر سید محمود موسوی	دکتر رضا برنجکار
محمد جعفر صدری	حسین عشاقی
دکتر قاسم کاکایی	دکتر عباسعلی برانی
دکتر مرتضی کریمی‌نیا	دکتر محمود کریمی
احمد رضا جلیلی	دکتر سعید ... الت‌نژاد
دکتر محمد علی شمالی	دکتر محمد سجادی‌خانی

تشکر و قدردانی

اکنون به لطف خداوند و به همت گروهی از دانش‌پژوهان فرهیخته، چهارمین شماره‌ی نهالی که حدود بیست سال پیش در زمین نشاندۀ شد، نمودار گشته است، ناشر از این بابت خدا را سپاس می‌گوید و وظیفه‌ی خویش می‌داند که از همه‌ی کسانی که در رشد و شکوفایی آن سهیم بوده و در این راستا نقشی ایفا کرده‌اند، به‌ویژه گروه پدیدآورندگان، تشکر و قدردانی کند و از درگاه خداوند متعال برای همه‌ی آنان توفیق روزافزون آرزو کند؛ به‌ویژه لازم می‌داند

از استاد مصطفی ملکیان که در طول این مدت، با معرفی منابع مورد نیاز، تأیید اعتبار برخی از منابع ارائه شده و بعضاً با در اختیار قرار دادن آن‌ها و نیز مطالعه و بازبینی کارهای آماده شده و ارائه‌ی تذکرات و راهنمایی‌های سودمند، ناشر را یاری رسانده‌اند تشکر کند.

هم‌چنین ناشر وظیفه‌ی خویش می‌داند از برادران گرامی جناب آقای دکتر حسینی شیدان‌شید که کار ویراستاری نهایی حلقه‌ی حاضر را بر عهده گرفتند، و نیز جناب آقای دکتر مهرداد مهربخت که در کار تنقیح و بازبینی آن پیش از ویراستاری نهایی، زحمات فراوانی را متحمل گردیدند، و نیز برادر گرامی جناب آقای دکتر سید محمود موسوی که کار ویراستاری علمی حلقه‌ی اول و دوم این مجموعه را به معنی فرهنگ اصطلاحات عرفان اسلامی و فرهنگ اصطلاحات فلسفه و کلام اسلامی را انجام داده و زمینه‌ی تدوین این اثر را فراهم آورده‌اند، سپاس‌گزاری نماید.

در جریان تهیه‌ی منابع مورد نیاز این مجموعه که عمدتاً در ایران از کتاب‌های کم‌یاب به شمار می‌آیند، ناشر با ناگزیر دست نیاز به سوی شخصیت‌های حقیقی و حقوقی بسیاری باز کرده و بارها و بارها از این کتابخانه به آن کتابخانه مراجعه نموده و گاه با دست‌خالی و گاه با دست پر بازگشته، زمانی با گشاده‌رویی و تشویق و مساعدت مره‌لان مربوط و زمانی دیگر با ترش‌رویی و شنیدن پاسخ منفی آنان روبه‌رو شده است. به هر حال، در این راستا با بسیاری از شخصیت‌ها و مجامع فرهنگی و دوستان خویش در داخل و خارج کشور و از آن جمله: آمریکا، انگلستان، کانادا، لبنان، سوریه، عربستان سعودی، هند، پاکستان و ... مکاتبه و گفت‌وگو کرده و منابع ارزش‌مندی را از این طریق به دست آورده است.

در این رابطه، جا دارد از دوست گرامی حجة الاسلام و المسلمین جناب آقای مهندس حسن طارمی، معاون محترم علمی بنیاد دائرة المعارف اسلامی

که با فراهم ساختن امکان استفاده از کتابخانه‌ی غنی آن بنیاد، سهم بسیار زیادی در دستیابی به منابع مورد نیاز این طرح داشته‌اند، و نیز دوست گرامی جناب آقای دکتر حامد ناجی اصفهانی که سخاوتمندانه فایل برخی از منابع مورد نیاز این حلقه را در اختیار ناشر قرار داده‌اند تشکر و قدردانی کنم. اساتید گران قدری هم چون دکتر مهدی محقق و دکتر هوشنگ اعلم ناشر را در انجام این کار، راهنمایی و مورد تشویق و لطف خویش قرار داده‌اند و اساتید و سروران عزیز دیگری نیز علاوه بر راهنمایی‌های خود، با فراهم آوردن رمیزی مناسب برای استفاده از کتابخانه‌های تحت مدیریت خویش، این جانب را یاری بسیار کرده‌اند که بدین وسیله از همه‌ی آنان به ویژه جناب آقای دکتر غلامرضا عوانی در مورد کتابخانه‌ی انجمن حکمت و فلسفه، جناب آقای کامران فانی و سردار خانم پوری سلطانی در مورد کتابخانه‌ی ملی، جناب آقای دکتر نصرالله پورجوادی در مورد کتابخانه‌ی مرکز نشر دانشگاهی (و نیز به خاطر در اختیار قرار دادن برخی کتاب‌های شخصی خویش)، جناب آقای فرخ امیرفریار در مورد کتابخانه‌ی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، جناب آقای حاج کریمی در مورد کتابخانه‌ی دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، و جناب آقای سرلک در مورد کتابخانه‌ی بنیاد دائرةالمعارف اسلامی تشکر و قدردانی می‌کنم.

هم چنین از دوست گرامی جناب آقای مرتضی جنتیان، در خصوص ارائه‌ی مشاوره‌های رایانه‌ای خود؛ سرکار خانم حسنیّه جفتایی، و سرکار خانم مرضیه توکلی به خاطر انجام برخی از کارهای رایانه‌ای که انجام داده‌اند تشکر و قدردانی می‌شود. خداوند به همه‌ی آنان پاداش خیر عطا فرماید.

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

۱۵ / رمضان / ۱۴۳۶ هـ ق برابر با ۱۱ / ۴ / ۱۳۹۴ هـ ش

محمد جمفر صدیقی

سخن ویراستار

کسانی که از دور و نزدیک دستی در کار فرهنگ‌نگاری دارند به‌خوبی می‌دانند که پیمودن این راه پُریچ و خم کاری است بس دشوار. از این رو، چه‌بسا استفاده از تجربه‌ی دیگران بتواند قهری راه را برای کسانی که قصد دارند در این مسیر قدم بگذارند، هموار سازد و از دشواری‌های آن بکاهد و بر کیفیت و غنای حاصل تلاششان بیفزاید. در همین راستا و به منظور رفع پاره‌ای از ابهام‌ها، مطالبی را به‌اختصار در اطلاع علاقه‌مندان گرامی می‌رسانیم.

محدوده‌ی واژه‌گزینی

همان‌گونه که عنوان اصلی این مجموعه، یعنی فرهنگ‌های اصطلاحات علوم و معارف اسلامی نشان می‌دهد، محدوده‌ی کار آن عبارت است از استخراج اصطلاحات علوم و معارف اسلامی و معادل‌گذاری آن‌ها. در این‌جا لازم است قبل از هر چیز، توضیحی کوتاه درباره‌ی مقصود از واژه‌ی «اصطلاح» و «علوم اسلامی» ارائه دهیم.

مراد از «علوم اسلامی»

مراد ما از «علوم اسلامی» در این مجموعه عبارت است از علومى که به نحوى در ارتباط با گزاره‌های دینی است؛ اعم از علومى که به طور مستقیم مربوط به دین و متشکل از گزاره‌های دینی‌اند و یا آن دسته از علومى که اگرچه به طور مستقیم مربوط به دین نیستند، ولی انسان را در فهم گزاره‌ها و متون قدس دینی یاری می‌رسانند. بنابراین، علاوه بر علم اخلاق، علم کلام، علم فقه و تفسیر و علوم قرآنى که در حوزه‌ی هر دینی معمولاً یافت می‌شوند، سومی مانند اصول الفقه، فلسفه، منطق، ادبیات (صرف، نحو، معانی، بیان ...) عرفان و رجال و درایه را می‌توان از مصادیق علوم اسلامی به معنای دوم به حساب آورد.

البته به یک اعتبار دیگر، می‌توان معنای سومی را برای علوم دینی و از آن جمله علوم اسلامی در نظر گرفت که دامنه‌ی آن از معنای دوم نیز فراتر می‌رود و علاوه بر علوم دسته‌ی اول و دوم، علوم دیگری را نیز در برمی‌گیرد و آن عبارت است از علومى که متدینان به یک دین در باب آن تلاش کرده و با مایه‌های دینی، آن را توسعه داده‌اند. بنابراین، علوم اسلامی به این معنا، علاوه بر علوم دسته‌ی دوم، علومى مانند معماری، نجوم، ریاضیات قدیم، نجوم و ... را نیز شامل می‌گردد.

مراد ما از «علوم اسلامی» در این جا، علوم اسلامی به معنای دوم آن است که خود به دو دسته‌ی کلی قابل تقسیم است: علوم عقلی شامل: (۱) عرفان و تصوف، (۲) فلسفه، (۳) کلام، (۴) اخلاق، (۵) منطق، و علوم نقلی شامل: (۶) فقه، (۷) اصول فقه، (۸) تفسیر و علوم قرآنى، (۹) رجال و درایه و (۱۰) ادبیات (صرف، نحو، معانی و ...). پدیدآورندگان این مجموعه در صدد بوده‌اند اصطلاحات مربوط به هر یک از این علوم را در حدّ توان، استقصا و معادل‌گذاری کنند.